

УДК 94:929.651(477)

ГУГО ҐЕРАРД ШТРЕЛЬ І УКРАЇНСЬКА ЗЕМЕЛЬНА ҐЕРАЛЬДИКА

У статті висвітлено діяльність відомого австрійського геральдиста й митця Гуго Ґерарда Штреля (1851 – 1919), зокрема ту її частину, яка пов’язана з дослідженням і популяризацією регіональної та міської геральдики західно-українських земель у складі Австро-Угорської імперії.

Ключові слова: Австро-Угорська імперія, Галичина, Буковина, Закарпаття, геральдика, герб, печатка, реконструкція, місто.

Ім’я Гуго Ґерарда Штреля (1851–1919) не потребує додаткових пояснень для будь-якого європейського дослідника-геральдиста. З ім’ям цього талановитого гербознавця й художника графіка пов’язаний своєрідний «ренесанс» геральдики (як науки й мистецтва) в Європі кінця ХІХ – початку ХХ ст., тобто доби історизму – стилю, що був, за словами чеського дослідника М.Бубена, «поверненням до давньої слави шляхетства, яке хотіло таким чином нагадати про свою колишню, а тепер занепалу міць»¹.

Уродженець міста Вельс у Верхній Австрії, Штрель отримав художню освіту у Відні, в Мистецькій школі при Австрійському художньо-промисловому музеї. Після її закінчення деякий час працював учителем малювання, пізніше відкрив власну художню майстерню й друкарню. Головним зацікавленням здібного графіка стала геральдика – до того ж не лише рідної Австрії, а й багатьох країн світу. Однією з перших помітних робіт Штреля стали виконані 1885 року ілюстрації до праці віденсько-

**ПАНЧЕНКО В.О.,
кандидат історичних
наук, доцент
кафедри теорії
держави і права,
адміністративного і
господарського права
Київського
міжнародного
університету**

го гербознавця доктора Карла Лінда «Герби міст Австро-Угорщини»² (примірник цього рідкісного альбому зберігся в фондах Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника).

Впродовж 1890-х – 1910-х років Штрель видав низку праць, уже самі назви яких вражають різноманіттям тематики: «Австро-угорський гербовник» (1890), «Герби й печатки міст Форарльберга» (1893), «Німецький гербовник. Герби Німецької імперії та її земель» (1897), «Геральдичний атлас» (1899), «Герби міст Австро-Угорщини» (1904), «Японський гербовник» (1906), «Album Pontificale. Папський гербовник» (1909), «Прапори й кокарди» (1910) тощо. Свої дні Штрель скінчив уже після розпаду імперії Габсбургів – у грудні 1919 року в місті Мьодлінг.

Як сучасники Штреля, так і нинішні дослідники відзначають високий геральдичний смак і справжню віртуозність виконання, притаманну роботам графіка. Цю оцінку повною мірою можна адресувати тим його працям, які безпосередньо стосуються геральдичної символіки України: ілюстраціям до згаданої вище книжки Карла Лінда, а також «Австро-угорському гербовнику» і вершинному творові Штреля – альбому «Герби міст Австро-Угорщини», що його використовували як джерело провідні українські геральдисти ХХ століття, зокрема Ф.Ковалишин, М.Битинський, Р.Климкевич.

«Австро-угорський гербовник» виходив друком у віденському видавництві «Anton Schroll» двома виданнями – в 1890 і 1900 роках. Видання містить кольорові графічні реконструкції гербів усіх земель, назви яких входили до тогочасного повного титулу австрійського імператора (причому як земель, що перебували під фактичною владою Габсбургів, так і «претензійних» територій). У виданні 1890 року серед цих гербів вміщено емблеми трьох українських земель – Галичини (Galizien), «Володимирії» (Lodomerien) і Буковини (Bukowina). Всі три герби вміщено в барокових (німецьких) фігурних щитках без оточення. Їхня емблематика повністю відтворює тогочасні офіційні титульні герби провінцій: Галичина – герб 1804 року (на блакитному тлі, розділеному червоним поясом, у верхній частині – чорна галка в золотому озброєнні, в нижній – три золоті корони); «Володимирія» (Волинь, від якої у 1772 р. до Австрії відійшла лише південно-західна частина) – «терезіанський» герб останньої чверті ХVIII століття (на блакитному тлі – два срібно-червоні

шаховані пояси); Буковина – герб 1863 року (у блакитно-червоному розколеному щиті – чорна голова бика зі срібними рогами, супроводжувана вгорі та з боків трьома золотими шестикутними зірками)³.

У виданні 1900 року герб «Володимирії» відсутній; натомість герби «Королівства Галичини» й «Герцогства Буковини» подані зі щитовим оточенням (щоправда, судячи з усього, це щитове оточення гербів не було узаконене цісарськими актами і є витвором фантазії самого Штреля – за винятком лише корон відповідних рангів, що вінчають щити). Так, герб Галичини у виданні 1900 року увінчаний золотою королівською короною, оздобленою перлами, й обрамлений вінком із золотого житнього колосся й волошок натуральної барви (цим, імовірно, Штрель хотів підкреслити переважно хліборобський характер господарства краю); щит герба Буковини увінчаний золотою великогерцогською короною з багряним підбоєм і обрамлений багряною князівською (герцогською) мантією з золотими шнурами (корона й мантія відповідно підкреслюють офіційний статус Буковини як «герцогства», наданий 1849 року).

Що стосується міської геральдики Західної України, тут доробок Штреля є багатшим та різноманітнішим. Так, серед ілюстрацій до праці Карла Лінда 1885 р. Штрель подає кольорові зображення гербів Галичини та Буковини (вписані в класичні французькі щити без оточення), крайові штандарти цих провінцій (“Landesfarben”) – відповідно блакитно-червоний і червоно-блакитний, а також реконструкції міських гербів. Так, українська частина Галичини репрезентована тут 31 гербом (Львів, Броди, Бережани, Бучач, Буськ, Долина, Дрогобич, Городок, Городенка, Яворів, Калуш, Кам’янка-Струмилова, Коломия, Комарне, Копичинці, Кути, Мостиська, Надвірна, Рава-Руська, Рогатин, Самбір, Снятин, Сокаль, Станіславів, Стрий, Тернопіль, Теребовля, Заліщики, Залізці, Золочів, Жовква)⁴, Буковини – 2 гербами (Чернівці, Великий Кучурів)⁵, Закарпаття – 3 гербами (Берегове, Мукачеве, Ужгород)⁶. Прикметно, що здебільшого зображення цих гербів відтворені Штрелем не за цісарськими грамотами, а за магістратськими або громадськими печатками відповідних міст і містечок (яскравим свідченням цього є наведений у виданні малюнок герба Львова, зображення якого в цісарському акті 1789 р. та на тогочасній магістратській печатці відрізнялося в окремих деталях; те саме зауваження стосується реконструкцій гербів Дрогобича, Мостиськ,

Снятина, Стрия та деяких інших міст). Винятком тут є лише герби міст Закарпаття, подані Штрелем за будапештським виданням «Гербовник Угорщини» 1880 року⁷.

Видання власної Штрелевої праці – «Герби міст Австро-Угорщини» 1904 року – більш розширене з точки зору матеріалу. Тут автор уже не наводить зображень гербів коронних країв (як це було в Лінда), однак додає нові зразки міської геральдики. Так, українська частина Галичини тут репрезентована вже 38 гербами (додано герби Тисмениці, Старого Самбора, Яричева, Миколаєва, Нижанковичів, Старої Солі, Збаража), Буковини – 5 гербами (додано герби Чудина, Старої Гути, Красноільська⁸; крім того, вміщено згадку про затвердження 1801 р. герба для Садгори, зображення якого Штрель відшукати не зміг, – відомості про символіку цього герба вперше опублікував уже 1940 р. чернівецький дослідник Н.Гремаде⁹). Що ж до Закарпаття, то у виданні 1904 р. Штрель повністю повторює свої реконструкції 1885 р.¹⁰, незважаючи на те, що на той час Міністерство внутрішніх справ Угорщини уже затвердило нові, в окремих деталях відмінні від попередніх, варіанти цих гербів (для Берегового, Мукачєвого, Ужгорода – 1902 р.); ці варіанти, зокрема, відрізнялися від редакцій 1880 р. кольорами щитового поля (в гербі Мукачєвого 1880 р. – срібне поле, 1902 р. – блакитне; в гербі Ужгорода 1880 р. – червоне поле, 1902 р. – так само блакитне) і побічними фігурами (в гербі Берегового 1880 р. виступає зображення золотого лева на блакитному тлі; в гербі 1902 р. лева вгорі супроводжують півмісяць і зірка – як це було на найдавнішій печатці міста XIV–XV ст.).

У праці 1904 р. Штрель виступає не лише як ілюстратор, а й як археограф, дослідник міської геральдики Австро-Угорщини (зокрема її українських володінь). Так, для міст Львова, Старого Самбора, Дрогобича, Яричева, Миколаєва, Мостиськ, Нижанковичів, Рогатина, Самбора, Снятина, Старої Солі, Стрия, Збаража, Садгори він подає точні дати цісарських актів з офіційним затвердженням цих гербів (цього разу, до речі, максимально наблизивши характер зображень до оригіналів – наприклад, вежі в гербі Львова увінчані вже не фортечними зубцями, а характерними банями-«цибулинками», як і в оригіналі грамоти Йосифа II 1789 р.). Крім того, до переважної більшості гербів додано описи міських печаток із зазначенням особливостей оформлення герба (корона над щитом – «листова», королівська або

князівська; щитотримачі – наприклад, постать Св. Лаврентія в гербі Жовкви; картуш або вінок довкола щита) і відтворенням печаткової легенди (відповідно польською, латинською або німецькою мовою). В одному випадку (з гербом Мукачєва) Штрель навіть наводить опис двох відомих варіантів герба міста: давнішого – XIV – XVII ст. (постать Св. Мартина в митрі та вбранні єпископа, з жезлом у руці) і новішого – XIX ст. (Св. Мартин на коні, що подає старцеві половину свого плаща). В кількох випадках (герби Львова, Городенки, Стрия тощо) автор порівнює сучасні йому офіційні зображення гербів (зокрема на печатках) з давнішими – періоду Королівства Польського та Речі Посполитої (згадуючи, скажімо, печатки Львова XIV ст., Стрия 1574 р. тощо).

Значення праць Штреля для дослідження геральдики міст Західної України, як уже зазначалося вище, є справді більш ніж важливим. Так, ще на межі XIX–XX ст. львівський архівіст Ф.Ковалишин, реконструюючи герби окремих міст Галичини, користувався згадуваним тут виданням роботи Лінда 1885 р. зі Штрелевими ілюстраціями¹¹. Німецька фірма-постачальник кави “Kaffee Hag” у 1920-х – 1930-х рр. видала серію рекламних альбомів з гербами європейських міст; серед них, зокрема, були альбоми «Гербовник Польщі» й «Герби Чехословацької республіки». У першому виданні, зокрема, за працями Штреля (в редакції, підготовленій відомим польським геральдистом XX ст. М.Гумовським) відтворено герби Яворова, Комарного, Львова, Рави-Руської, Самбора, Жовкви; у другому – герби міст Закарпаття («Підкарпатської Русі»), тобто Берегового, Мукачєвого, Ужгорода (причому не в урядовій редакції 1902 р., а саме за виданням Штрелевої праці 1904 р.). У 1929 р. Штрелєві ілюстрації до праці К.Лінда стали першоджерелом для проектів гербів повітових міст Галичини, опрацьованих консерватором пам'яток мистецтва й культури Адміністративного відділу Львівського воєводського управління Юзефом Пьотровським.

У 1939 р. Штрелєві реконструкції гербів міст Закарпаття використав у своєму проекті «Великого державного герба України» відомий український геральдист у Празі М.Битинський; у його проекті «Карпатська Україна» представлена щитом, розбитим на чотири частини, поверх яких – малий щиток із гербом Республіки Карпатська Україна 15 березня 1939 р.; у першій із чотирьох частин – герб Ужгорода, у другій – Берегового, у третій – Сигота

(нині Сігетул-Мармаціей, Румунія), у четвертій – Бардієва (нині Бардейов, Словаччина)¹². Існують також відомості, що той же М.Битинський свого часу підготував «Альбом гербів міст Галичини», оригінал якого згодом опинився в приватній колекції інженера-будівельника О.Ярошевського¹³. Немає сумніву, що джерельною основою цього альбому слугували все ті ж самі праці Штреля.

Нарешті, уже в 1960-х – 1970-х рр. праці Штреля щедро використовував у своїх дослідженнях найвидатніший з українських учених-геральдистів ХХ ст. – доктор Роман Климкевич¹⁴. Його розвідка «Герби міст Буковини», опублікована 1969 р. у відомому журналі – органі УІТ – «Український історик», численні статті, розпорошені по виданих діаспорою тематичних збірниках,

– усе це свідчить, що Р.Климкевич не лише був добре обізнаний із Штрелевими працями як цінним джерелом, але й глибоко аналізував їх з точки зору як історичної достовірності, так і мистецької вартості.

У цілому можна сказати, що спадщина Гуго Герарда Штреля – зокрема її частина, присвячена геральдиці земель і міст Західної України, – надзвичайно цінний елемент української геральдичної спадщини минулих століть. Мірилом цієї цінності є як історико-джерелознавче, так і художнє значення Штрелевого доробку, а кращі досягнення дослідника й митця в цьому напрямі цілком можуть бути використані в ході опрацювання гербів для міст і містечок Галичини, Буковини й Закарпаття в умовах сучасної України.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ Buben M. Heraldika. – Praha: Albatros, 1986. – S. 238.
- ² Lind K. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn. Wien: Verlag von Anton Schroll & Co, 1885.
- ³ Ströhl H.G. Österreichisch-Ungarische Wappenrolle. Wien: Verlag von Anton Schroll & Co, 1890. – P. XIV-XV. – Taf. IX.
- ⁴ Lind K. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn. Wien: Verlag von Anton Schroll & Co, 1885. – P. 11 – 12. – Taf. Galizien I, Galizien II, Galizien-Bukowina III.
- ⁵ Lind K. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn. Wien: Verlag von Anton Schroll & Co, 1885. – Taf. Galizien-Bukowina III.
- ⁶ Lind K. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn. Wien: Verlag von Anton Schroll & Co, 1885. – Taf. Ungarn I, Ungarn III, Ungarn V.
- ⁷ Altenburger G., Rumbold B., Taganyi K. Magyarország Czimertara: Wappenbuch des Königreiches Ungarn und seiner Nebenländer. – Budapest, 1880.
- ⁸ Ströhl H.G. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn. Wien: Verlag von Anton Schroll & Co, 1904. – P. 78 – 82; Taf. Galizien I, Galizien II, Galizien-Bukowina III.
- ⁹ Grămadă N. Vechile peceti sătești bucovinene // Codrul Cosminului (1936-1939). – Cernăuți, 1940. – P. 260-261.
- ¹⁰ Ströhl H.G. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn. Wien: Verlag von Anton Schroll & Co, 1904. – P. 89, 93, 96; Taf. Ungarn I, Ungarn IV, Ungarn VI.
- ¹¹ ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 137. – Оп. 1. – Спр. 1.
- ¹² Битинський М. Державні відзнаки України. – Прага, 1939. – Табл. 1 (Державний герб великий).
- ¹³ ЦДАВО України. – Ф. 4018. – Оп. 1. – Спр. 2113. – Арк. 16-17.
- ¹⁴ Див. напр.: Климкевич Р. Герби міст Буковини // Український історик. – Ч. 1. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1969.

Panchenko V.O. Hugo Gerard Ströhl and Ukrainian land heraldry / Kyiv International University.

The article describes activity of famous Austrian historian and artist Hugo Gerard Stroehl (1851–1919), especially its part which is connected with exploration and popularization of regional and civic heraldry in Western Ukraine as a part of Austrian-Hungarian Empire.

Keywords: Austrian-Hungarian Empire, Galicia, Bukovina, Transcarpathia, heraldry, coat of arms, seal, reconstruction, town.

Панченко В.А. Гуго Герард Штрель и украинская земельная геральдика / Киевский международный университет.

В статье освещена деятельность известного австрийского геральдиста и художника Гуго Герарда Штреля (1851–1919), в особенности ее часть, связанная с исследованием и популяризацией региональной и городской геральдики западноукраинских земель в составе Австро-Венгерской империи.

Ключевые слова: Австро-Венгерская империя, Галиция, Буковина, Закарпатье, геральдика, герб, печать, реконструкция, город.

Стаття надійшла до редколегії 30.05.2013

Прийнята до друку 27.06.2013